

CELÂL-ZÂDE MUSTAFA'NIN SELİM-NÂMESİ

Kayhan ATİK

Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ahmet Uğur-Ögrt. Gör. Dr. Mustafa Çuhadar, İstanbul, 1997, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 5-706 sayfa.

Türk tarih yazıcılığı, Oğuz-Nâme, Battal-Nâme, ile başlamış, daha sonra Selçuk-Nâme, Silsile-Nâme ve Menâkıb-Nâmelerle devam etmiştir. Daha sonraları ise şu sahnalardan geçmiştir. 1-Ahmedî (1334-1413) “İskender-Nâme”. 2-Tarihî Takvimler (Vekâyî-nâmeler). 3-Tevârîh-i Âl-i Osmanlar. XVI. yüzyılda ise tamamen farklı ve gelişmiş bir Osmanlı Tarihçiliği kimliği ile değişik isimle zengin eserler vermeye başlamıştır. Bunlar, 1-Selim-nâmeler¹. 2-Süleyman-Nâmeler. 3-Gazâvât-Nâmeler². 4-Gazâ-Nâmeler. 5-Fetih-Nâmeler. 6-Zafer-Nâmeler. 7-Hususî adlarla yazılan eserler³.

Osmanlı Tarihi'nin önemli kaynaklarından birisi de Selim-Nâmelerdir. Selim-Nâmelerin yazılış sebepleri hakkında değişik görüşler vardır. Ancak bunların en başında Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in büyüklüğü ve Türk Tarihindeki önemli yeri gelir. Selim-Nâmeler, genellikle Yavuz'un Trabzon'daki valiliğinden başlayan, Gürcülerle, babası ve kardeşleri ile yaptığı mücadelelerinden, tahta geçtikten sonra İran ve Memlûklularla yaptığı savaşlardan bahseden müstakil eserlerdir. Özellikle Yavuz Sultan Selim devrinde yaşayan, onunla birlikte, seferlere katılan müelliflerin kaleme aldıkları Selim-Nâmeler, olayları bizzat görüp yaşayan kişiler tarafından yazıldığı için, tarihi belge olmaları açısından önemli eserlerdir. Ayrıca bu eserler Yavuz Sultan Selim devri için, onun hayatı, savaşları, devrin edebiyâtı, kültürü, sosyâl ve iktisadî yaşantısı açısından da önemli kaynaklardır.⁴

¹ M. Cenab Şehabettin Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, Tarih Enstitüsü Dergisi, İst. 1970, I, 197; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, A.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi, 1978, Sayı: 22,367; Ahmet Uğur, *Celâl-zâde Mustafa ve Selim-Nâmesi*, A.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi, Ank. 1983, Sayı:26, 407-425.

² Ağâh Sırrı Levend, *Gazâvât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazâvât-Nâmesi*, Ank. 1956.

³ Şehabettin Tekindağ, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, Belleten, Ank. 1971, XXXV/140, 655-663; Ahmet Uğur, *İbn. Kemâl*, İzmir, 1987, 19-24; Kemâl Paşa-Zâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, X.Deftter, Haz. Şefaettin Severcan, Ank. 1996, XXXIX.

⁴ Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 197; Tekindağ, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, 655-663; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 367-374; V.L. Menage, *Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı*, Tarih Enstitüsü Dergisi, İst. 1978, IX, 227-240.

Selim-Nâmeler üzerinde bir çok araştırmalar yapılmıştır.⁵ Bunlar İdris-i Bitlisî, Selim-Nâme⁶, Şükri-i Bitlisî, Selim-Nâme⁷, İshak Çelebi, Selim-Nâme⁸, Keşfi Mehmed Çelebi, Selim-Nâme⁹, Kemâl-Paşa-zâde, selim-Nâme¹⁰, Sucudi, Selim-Nâme¹¹, Muhyi, Selim-Nâme¹², Sa'di b. Abdü'l-Müteal, Selim-Nâme¹³, Kadı-Zâde, Selim-Nâme¹⁴, Ali b. Muhammed el-Lahmi, Selim-Nâme¹⁵, Şirî, Selim-Nâme¹⁶, Edâi, Selim-Nâme¹⁷, Hoca Sa'deddin Efendi, Selim-Nâme.¹⁸

Diğer eserlerde bulunmayan, veya kısaca değinilen konular Selim-Nâmelerde daha açık bir şekilde anlatılmıştır. Mesela, İshak Çelebi, Bâyezid'in Şehzâde Ahmet'e gönderdiği mektuplar, Hadım Ali Paşa'nın oynadığı rol, Şah Kulu Baba Tekeli isyanı hakkında diğer kaynaklarda olamayan bilgiler vermektedir.¹⁹ Keşfi Mehmet Çelebi, Bâyezid'in ölümü hakkında orijinal bilgiler verir.²⁰ İdris-i Bitlisî, özellikle Çaldıran Savaşı üzerinde durmuştur.²¹ İbn. Kemâl, Şah Kulu Baba Tekeli hâdisesi hakkında verdiği bilgiler tamamen değişiktir.²² Selim-Nâmeler belirli bir dönemi ihtiva ettiği

⁵ Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 655-633; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 367; Ahmet Uğur, *The Reign Of Sultan Selim I In The Light Of The Selim-Nâme Literature*, Berlin, 1985, 1-27; Ahmet Ateş, *Selim-Nâmeler*, Türkiyat Enstitüsü, İst. 1938 (Basılmamış Doktora Tezi).

⁶ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ank. 1982, 51; Ahmet Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, Kayseri, 1991; Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 203; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 370.

⁷ Babinger, 58; Ahmet Uğur, *İdris-i Bitlisî ve Şükri-i Bitlisî*, Kayseri, 1991; Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 215; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 376.

⁸ Babinger, 60; Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-Nâmesi*, E.Ü. Sosyâl Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Kayseri, 1986; Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 200; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 371.

⁹ Babinger, 57; Tekindağ, 202; Şefaettin Severcan, *Keşfi ve Selim-Nâmesi*, Kayseri, 1995; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 372.

¹⁰ Babinger, 68; Tekindağ, 207.

¹¹ Babinger, 61; Tekindağ, 216; İbrahim Hakkı Çuhadar, *Sucudi'nin Selim-Nâmesi*, E.Ü. Sosyâl Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri, 1988; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 373.

¹² Tekindağ, 212.

¹³ Babinger, 67-68; Tekindağ, 217; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 375; Ahmet Uğur, *Celâl-zâde ve Selim-Nâmesi*, 407-425.

¹⁴ Tekindağ, 218.

¹⁵ Tekindağ, 219.

¹⁶ Tekindağ, 220.

¹⁷ Tekindağ, 222.

¹⁸ Babinger, 139; Tekindağ, 224; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 378 ; Ahmet Uğur, *Celâl-zâde ve Selim-Nâmesi*, 407-425.

¹⁹ Tekindağ, 201; Hamdi Savaş, *İshak Çelebi ve Selim-Nâmesi*.

²⁰ Tekindağ, 203; Şefaettin Severcan, *Keşfi ve Selim-Nâmesi*.

²¹ Tekindağ, 205.

²² Tekindağ, 208.

için, o devirdeki hâdiseleri en ince teferruatına kadar aktarmışlardır. Dolayısıyla Yavuz Sultan Selim devrine ait olaylar bu eserlerde detaylıca incelenmiştir. O dönemin dili, dini, sosyo-ekonomik yapısı, devlet idaresi için de önemli kaynaklardır. Bu sebepten Selim-Nâmelerin önemi, Yavuz Sultan Selim'in dönemine ışık tutması açısından inkar edilemez.

Selim-Nâmeler olayları kısa ve öz olarak anlatırlar. Özellikle manzum olanlarda, iki satırlık bir şiirle çok şeyler anlatılır. Kısa ve öz olduklarından, okunması kolay ve çekicidir. Birkaç hacimli olanlar müstesna, İdris ve Nişancı gibi Selim-Nâmelerin bazıları ise yazarından kaynaklanan özelliklerden dolayı kıymetlidir. Mesela, Osmanlı ordusunun kullandığı silahlar için Sucûdî önemli bir kaynaktır. Çünkü kendisi bu görevdedir (Silahdâr Kâtibi). Şükrî ise, Osmanlı Devleti'nin doğusu için sanki bir atlasır. Kendisi doğulu olduğu için o bölgeyi adım adım tanır ve her köyün, her menzilin adını bilir. Selim-Nâmelerin zayıf yönleri de vardır. Mesela bazıları moda olduğu ve o devirde tutulan bir şey olduğu için kaleme alınmıştır. Bir kısmı, ortaya bir şey koyamamış, sadece kendinden önce yazılan bir Selim-Nâmeyi nesre çevirmiş, bundan sonra gelen onu tekrar nazım haline koymuş veya kısaltmıştır. Bazıları da, bir diğerinden ya tamamen kopya etmiş, veya çok az şey ilave etmiştir.²³

Selim-Nâmeler hakkında kısaca bilgiler verilen bu girişten sonra, Koca Nişancı lakabıyla bilinen, Celâl-zâde Mustafa'nın, Prof. Dr. Ahmet Uğur ve Dr. Mustafa Çuhadar'ın birlikte yayınladıkları Selim-Nâme'si üzerinde durulacaktır.

Celâl-zâde Mustafa 1494'te Tosya'da doğmuş, ilk tahsilini memleketinde yapmış, daha sonraki tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. 1516'da Divân-ı Hümâyûn katipliğine, 1524'te Reisü'l-Küttâblığa getirilmiştir. 1534'te Kanunî'nin Irakkeyn seferine katılarak Nişancı olmuş ve 23 sene bu görevinde kalmıştır. 1566'da kendi isteği ile emekli olarak, Mütferrika-başılıkla yetinmiştir. 1566 yılında Zigetvar Seferi'ne katılarak ikinci defa Nişancı olan Celâl-zâde 1567'de vefât etmiş, Eyüb de Nişancı mahallesine yaptırdığı caminin yanına gömülmüştür.²⁴

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinin önemli bir siyâset ve devlet adamı olan Celâl-zâde, edebiyât ve tarih alanında eserler vermiştir. Selim-Nâme de, devletin arşivlerine dayanarak meydana getirdiği Yavuz Sultan Selim dönemi ile ilgili tarihi eserdir. Celâl-zâde, Divânda Reisü'l-Küttâb ve Nişancı olarak çalıştığı için, bu konumunu ve imkanlarını iyi değerlendirmiş, diğer tarihçilerin

²³ Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 197; Ahmet Uğur, *Selim-Nâmeler*, 367-379 ; Ahmet Uğur, *Celâl-zâde ve Selim-Nâmesi*, 407-425.

²⁴ Babinger, 113; Tekindağ, *Selim-Nâmeler*, 210; M. Tayyib Gökbilgin, "Celâl-zâde" , *İ.A.*, İst. 1967, III, 61-62; Celâl-zâde Mustafa, *Selim-Nâme*, Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, İst. 1997, 9; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ank. 1988, 377 ; Ahmet Uğur, *Celâl-zâde ve Selim-Nâmesi*, 407-425.

vermediği malumâtı onun eserinde görmekteyiz. Bu açıdan eser, diğer Selim-Nâmeler arasında önemli bir yere sahiptir.

Celâl-zâde'nin bu mühim eseri Erciyes Üniversitesi, İlahiyat fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Uğur ile yine aynı fakültenin öğretim görevlilerinden Dr. Mustafa Çuhadar tarafından metin ve tercümesi neşre hazırlanarak, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "Düşünce Eserleri Dizisi" serisinden yayınlanmıştır.

Giriş kısmında yazarın kısaca hayatı, üslûbu ve tutumundan bahsedilmiş; eserin muhtevası, özelliği, kısımları, nüshaları, faydalandığı kaynaklar hakkında kısa fakat öz bilgiler verilmiştir. I. kısım olan 11-358. sayfaları arasında Selim-Nâme'nin transkribesi yapılmış, II. kısımda 359-699. sayfalar arasında ise, bugünkü dile aktarılmıştır. 701-706. sayfalar arasında ise, II. kısmın indeksi verilmiştir.

Celâl-zâde Mustafa *Meâsir-i Selim Hânî*, ismini verdiği eserine, mukaddime ile başlamıştır. Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salat ve selamdan oluşan, yaklaşık otuz sayfalık uzunca bir giriş yapmıştır. Bu kısmı çeşitli hikaye, şiir, ayet ve hadislerle süsleyerek zenginleştirmiştir. Metinde bu kısım 1a-21a varakları arasındadır.

Mukaddimeden sonra, yine uzunca kitabın yazılış sebebi (sebeb-i te'lif-i kitab) kısmı yer almaktadır. Bu kısımda, kendisinin Reisi'l-Küttâb ve Nişancı olarak görev aldığı ve bunun bir imtiyaz olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar daha önce bazı yazarlar eser yazmışlarsa da , onların yazdıkları sadece kendi düşünceleri ve etraftan işittikleri, vaki olmayan olaylardır, demektedir. Celâl-zâde, Osmanlı'da meydana gelen olayları, olduğu gibi, doğru, açık bir şekilde yazdığını, uydurma olmadığını, olduğu gibi konuya vâkıf olanlardan duyduğu veya bizzat müşâhede ettiklerini yazdığını belirtmektedir. Yine Sultan Selim dönemiyle ilgili kitap ve risale yazarların bazılarının meselelere vâki olmadığını, işleri dışardan gördüğünü, olayların iç yüzüne bakmadıklarını, kendi zanlarıyla hareket ederek eser yazdıklarını belirtmiştir. Burada Sultan Bâyezid ile Yavuz arasındaki hâdiseyi geniş bir şekilde açıklamış ve Yavuz Sultan Selim'in babasına baş kaldırmadığını, onun devletin bekâsı için çalıştığını belirtmiş ve onu hep haklı görmüştür. Metinde bu kısım 20b-31a varakları arasındadır.

Kitabın yazılış sebeplerinden sonra, eserin bölümlerine geçilmiştir. I. Bölüm: Yavuz Sultan Selim'in ahlâkı ve onunla ilgili menkıbeler. II. Bölüm: Trabzon'da Sultan'la birlikte oldukları zaman meydana gelen olaylar ve İran'la ilgili haberler. III. Bölüm: Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve vezirleri hakkında bazı haberler. IV. Bölüm: Sultan'ın Trabzon'da Gürcistan'a yaptığı akın, İslam Dininin adalet kurallarının yerleşmesi için, hilâfet kural ve kaidelerinin tamamen düzenli hale gelmesi için alınan tedbirler hakkında. V. Bölüm: Sultan Bâyezid'den, Sultan Süleyman'a sancak talebinde bulunulması ve bununla ilgili olayların ayrıntıları. VI. Bölüm: Mengli Girây Han ile Selim'in konuşmaları ve bu arada meydana gelen olaylar. VII. Bölüm: Tatar taifesi ile mülakattan sonra aralarında meydana gelen olaylar, Rumeli'ne geçip Akkirman diyârına girmesi ve oradan Sultan Bâyezid Han'ın

sarayına ziyaret için izin isteğiyle mektup göndermesi ve aralarında meydana gelen olaylar. VIII. Bölüm: Sultan Selim'in Rumeli'ne geçmesiyle kardeşi Sultan Ahmed ile diğer şehzâdelerin hareketi üzerine memlekette karışıklıklar çıkması ve bunun neticesi olarak, Kızılbaşların ayak takımından Şeytan Kulu'nun ayaklanması, çarpışmada Karagöz Paşa'nın katli ve bu arada meydana gelen kargaşa ve haberler hakkında. IX. Bölüm: Şeytan Kulu hadisesi ve bunun bertaraf edilmesi Vezir-i azam Ali Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ve o anda meydana gelen hadiseler. X. Bölüm: Sultan Selim'in saraya gelmesi için hareket etmesi ve babaları ile saray odasında mülâkâtı hakkında. XI. Bölüm: O olaydan kurtulup tekrar Kefe vilayetine gelmeleri hakkında. XII. Bölüm: Sultan Ahmed'in tahta geçmesi için, Maltepe'ye gelmeleri ve bu hususta sarayda çıkan karışıklıklar hakkında. XIII. Bölüm: Sultan Selim'in ikinci bir defa saraya davet olunması ve tahta oturması. XIV. Bölüm: Sultan Selim'in kardeşleri Sultan Ahmed ve Sultan Korkut'la aralarında geçen olayları açıklar. XV. Bölüm: Sultan Selim'in İran Seferi hakkında. XVI. Bölüm: Kemah kalesine varılması ve yapılan fetih ve Alaü'd-Devle'nin macerası hakkında. XVII. Bölüm: Diyarbakır ve yöresinin fethi hakkındadır. XVIII. Bölüm: Kızılbaş hanlarından Kara Han'la savaş ve yapılan fetihler. XIX. Bölüm: Mısır sultanı Gavri'nin durumu, Mısır Şam, Habeş, Arabistan, İskenderiye, Dimyat kalelerinin ele geçirilmesi, Haremeyn (Mekke ve Medine)'nin durumu ile ilgili haberler. XX. Bölüm: Anadolu'ya dönüşle ilgili haberler. XXI. Bölüm: Celalî İsyancıları ve bu isyanların bastırılması için Ferhâd Paşa'nın gönderilmesinden bahseder. XXII. Bölüm: Sultanın ölümünden bahseder. XXIII. Bölüm: Kitabın hatimesidir.

Eserin orijinal metin bölümü, ağır ve ağırlıklı bir Osmanlıca ile yazılmış, zaman zaman tamamen Arapça ve Farsça yazılmış mektup ve şiirler de yer almaktadır. Cümleler yer yer oldukça uzun, Arapça ve Farsça'da bile pek az kullanılan kelimeler dahi burada kullanılmıştır. Birinci baskıya nazaran bu baskıda varak numaraları daha düzenli olarak verilmiştir. Metinde geçen ayet, dua ve atasözleri *bold* şeklinde verilmiştir. Sure ve ayet numaraları metinde gösterilmemiş, sadeleştirilen bölümde gösterilmiştir.

Metinden sonra da, bugünkü dille aktarılan kısım başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Cümlelerin uzunluğu, üç dilden bolca kelime kullanılıp, bolca tekrarlar yapılmıca sadeleştirmenin güçlüğü ortadadır. Fakat buna rağmen, mümkün olduğu kadar eserin aslına uyularak, günümüz diline çevrilmiştir. Bu vesile ile bugünkü yeni nesil rahatlıkla bu eseri okuyup anlayabileceklerdir.

Celal-zâde'nin Reisü'l-Küttâb ve Nişâncı olarak görev yapması, onu diğer tarihçilere nazaran daha imtiyazlı duruma getirmiş ve diğer yazarların bilmediği malumâtı eserine almıştır. Böyle önemli bir eserin hem metninin titizlikle ortaya çıkarılması, hem de bugünkü dile çevrilmesi takdire şâyândır.

Kayhan Atik

XVI. asrın en büyük tarihçilerinden olan Celal-zâde'nin Selim-Nâme (Meâsir-i Selim Hânî)'sini ilim alemine kazandıran Sayın Prof. Dr. Ahmet Uğur'u ve Dr. Mustafa Çuhadar'ı bu çalışmalarından dolayı tebrik ederiz.